

Никола Бакић

ТЕОЛОГ

„Криза идентитета“ по Св. Јовану Лествичнику (пролегомена за антропологију светитељства)

Ајсџиракџи: Као и сам појам кризе идентитета, сваки покушај анализе исте у Лествици исувише је амбивалентан и комплексан. Као такав, он, пре свега, мора бити базиран на Лествичниковој антропологији, а ова, опет, на његовој теологији.

Шта је тачно криза идентитета код св. Јована Лествичника, како она почиње, који су јој симптоми и како се она уопште завршава — покушаћемо да одговоримо у редовима који следе. Међутим, треба рећи да је пред нама нимало лак задатак, отежан, пре свега, чињеницом да о овој теми немамо ни једно иоле познато дело које би користили као путоказ. Ипак, непогрешиви компас који ће нас водити ка том циљу биће саме бесмртне речи писца Лествице.

Намера овог рада била би да испита „психолошко значење“ оног што подразумевамо под термином криза идентитета у делу св. Јована Лествичника, као и расветљавање феномена светости и зла у Лествици и Поуци пастиру.

Кључне речи: Св. Јован Лествичник, Лествица, криза идентитета, светост, врлина, грех, хришћанска антропологија, психологија, аскетика

„Сви који хоће да ујознају вољу Госјодњу, њереда да најуре умру у самима себи.“¹

„Када љоворимо о Лесјивци она осјјаје књија зајечаћена са седам љечатија за све оне који љокушавају да сајледавају само њену исјоријску или књижевно-филолошку вредносј. Само онај који се и сам љо љримеру свейој Јована Лесјивичника, али и љрајом свейој Јована Лесјивичника ојиснуо у љојрају за смислом и с ове и с оне сјране, ко чезне за својим изјудљеним идентјијейом, може да љојми лесјивци свейој Јована Лесјивичника и да заисјја љрихвалти и искорисјти и самоја седе.“²

Увод

Савремена психологија кризу идентитета најчешће дефинише као проблем својствен адолесцентима у пубертету као питање које човек себи поставља у граничним ситуацијама, или у крајњој линији, као проблем неимања сопственог идентитета појединца или заједнице. Психологија тако разликује кризу раста и кризу распада идентитета. Прва представља неку врсту модификације идентитета, а друга губитак осећања идентитета и осећање бесмисла.

За светоотачку традицију, с друге стране, и св. Јована Лествичника као једног од њених најзначајнијих представника, криза идентитета је „откривање скривеног човека срца“³ Она је седепознање и богопознање, седеоткривење и богооткриве-

¹ Лествица, РГ 1058

² Владика Порфирије Перић, промоција књиге „Учење светог Јована Лествичника и наше време“, Нови Сад, 1997 год.

³ Св. Григорије из Нисе, Немесије Емески, Митрополит Јеротеј Влахос, Георгије Манзаридис, Архимандрит Кипријан Керн, *Госјоде, ко је човек*, Образ светачки, Београд 2003, 229.

ње. Она је, говорећи речником св. Јована Синајског, кћер неповерења у себе, а мајка поверења у Бога. Управо ће овакав тип аскезе, заснован на (само)посматрању и испитивању себе бити оно што ће Лествичника одредити претечом савремене психоанализе и бихејвиоризма.⁴

Ипак, говорећи о кризи идентитета, налазимо се пред недоумицом да ли је она процес себепознања или тек његова почетна фаза. Стога, одмах истичемо да треба разликовати кризу у ужем и кризу у ширем смислу те речи. У првом случају мисли се на кризу као подстицај за монаштво, а у другом на дугачки процес борбе са собом (својим страстима) и богопознање као његов главни циљ. Криза као подстицај за монаштво је описана у прва три поглавља Лествице и манифестује се као разлог одрицања од света, а процес себепознања и кризе идентитета као његовог почетног дела у свој својој психолошкој пуноћи је „одвајање сијамског близанца“, за којег смо везани рођењем и који је мртавац у духовном смислу речи. „Њега би“ — према речима Лествичниковог имењака Корнаракиса — „требало одстранити неком врстом хирушке самоинтервенције.“⁵

Криза идентитета у Лествици би се још могла описати као свлачење старог човека и облачење у новог, на начин на који то описује апостол Павле: „свучите старог човека са делима његовим, и обуците новог, које се обнавља за познање по обличју Оног који га је саздао“ (Кол. 3, 9–10).

[Почетак кризе идентитета је као прогледавање слепих, средина излазак из тог мрака и стицање мислене светлости за све божанске врлине, а крај усељење самог Сунца Правде — Христа, по речима апостола који говори: „Тако не живим више ја, него Христос живи у мени“ (Гал. 2, 20). Крај, пак, кризе идентитета — почетак је расуђивања.]

Криза идентитета по св. Јовану Лествичнику — антропологија св. Јована Лествичника

Као и сам појам кризе идентитета, сваки покушај анализе исте у Лествици исувише је амбивалентан и комплексан. Као такав, он, пре свега, мора бити базиран на Лествичниковој антропологији⁶, а ова, опет, на његовој теологији.

Лествичникова антропологија је у сваком погледу рефлексивна, или боље речено, пројекција његове теологије, теологије у ужем смислу те речи (= када се односи на Бога као Личност). По њему, човек је биће створено „по слици и прилици“ Божијој, по Лику Самога Христа, биће које свој извор и узор налази у њему као свом Прволику, али и свом Коначном Лику, а да то, опет, не буде нека имитација Христа, већ „мој живот у Христу“, како је по угледу на Св. Јована Кронштатског ово последње једном истакао и епископ Атанасије Јевтић. За Лествичника, врлина као ознака Божанске светости „има безграничну границу“⁷ и представља вечито напредовање.⁸ Она човека чини сличним Богу.

⁴ В. Владета Јеротић, *Учење св. Јована Лествичника и наше време*, Арс Либри, Београд 1996, 81.

⁵ Јован Корнаракис, ЉУДСКИ ВАПАЈ ...пред сијамским братом...!, у *Лечење душе у Православној Цркви* (духовне и душевне болести, од неурозе до депресије), Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке, Београд 2014, 217.

⁶ Andrey Kordochkin, John Climacus and the spiritual tradition of the IV–VII centuries, Durham theses, Durham University, 2003, 31–67. Електронска верзија досушна на: <http://etheses.dur.ac.uk/3654/>

⁷ Лествица, РГ 88, 1068

⁸ Уп. Лествица, РГ 88, 1160

Ипак, за разлику од Бога, Који је нестворен и Који за Себе може да каже: „Ја Сам Онај Који Јесам“ — човек никада неће бити у прилици да каже тако нешто. Тиме видимо да човек свој идентитет, ипак, налази у Богу. Стога, једна од, свакако, најизразитијих ознака Лествичникове антропологије јесте управо значај личности. Човек је по Православљу биће обдарено особеношћу, биће обдарено идентитетом и слободом, биће чији је крајњи циљ сједињење са Богом, али приликом тог сједињења човек остаје оно што је и био, а истовремено почиње да постоји на један другачији начин — у Православљу Бог не апсорбује човека, већ чини да се овај сједини са њим. Човек као најсавршеније⁹ и најнесавршеније Божије створење, човек као биће веће од анђела и мање од црва, човек распет између супротности идеалног и реалног јесте главни лик Лествичниковог дела, персонификовани лик који је на један објективан начин истовремено и „божански савршен и човечански реалан“¹⁰.

Криза идентитета, пре свега, поставља оно основно антрополошко и егзистенцијално питање: ко сам ја, заиста? — питање које целог човека потреса из дубине његовог бића и питање за које се с правом може рећи да се не односи само на човекову садашњост, већ и на целокупну прошлост и будућност — питање које се односи на човека као биће створено за вечност.¹¹ Одговор на сва питања која криза идентитета поставља вероватно је садржан у самој идеји дела, у самој композицији Лествице: пуни идентитет човек може постићи само постепеним узрастањем на Лествици богопознања, на Лествици чији врх представља „Сам Бог љубави“ — како нам благовести и сам Лествичник на почетку свог капиталног дела.

⁹ Dunja Rašić, *Savršeni čovek u literarnom opusu Jovana Lestvičnika i Ibn Arabija*, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2015; електронска верзија доступна на: <http://www.centarkom.rs/wp-content/uploads/2015/05/Savr%C5%A1eni-%C4%8Dovek-u-literarnom-opusu-Jovana-Lestvi%C4%8Dnika-i-Ibn-Arabija.pdf>

¹⁰ Архимандрит Др. Јустин Поповић, *СВЕТОСАВЉЕ као философија живота*, Ман. Ђелије, Ваљево 1993, 25.

¹¹ Уп. Joshua R. Farris, Charles Taliaferro, *The Ashgate Research Companion to Theological Anthropology*, Ashgate Publishing press, Farnham, 2015, 195.

Стога, она је прелазак дубоког мора живота,¹² чежња за смрћу,¹³ мржња на свет,¹⁴ златни жалац забоден у срце светом тугом,¹⁵ отимање ка Господу,¹⁶ ослобађање од духовног фараона и гледање небеске Пасхе,¹⁷ Божији дар,¹⁸ усељење Христа.¹⁹

Њени симптоми су: одрицање од своје воље,²⁰ отуђење од видљивог и невидљивог света,²¹ мржња на свој живот,²² бол,²³ мотрење на себе,²⁴ подражавање Христа,²⁵ помирење са Богом.²⁶

Настављајући у његовом стилу, криза идентитета би се још могла описати и као: родитељка одрицања, извор беспристрашћа, претеча туђиновања, пријатељ послушности, врата покајања, подлога сећања на смрт, изобиље плача, светионик кротости и безгневља, одмор од злопамћења и оговарања, рођење ћутања, а гроб лажи, умртвљење униција, стишавање буре стомакоугађања, икона целомудрености, огледало среброљубља и неосетљивости, слабљење сна, а јачање бдења, уништитељ страховљивости, сагоревање горива таштине и гордости, топионица хуле, престо простоте, васкрсење смирења, подлога расуђивања, навеститељ безмолвија и молитве, предак беспристрашћа и љубави.

¹² Лествица, PG 88, 598

¹³ Лествица, PG 88, 1018

¹⁴ Лествица, PG 88, 656

¹⁵ Лествица, PG 88, 802

¹⁶ Лествица, PG 88, 1108

¹⁷ Лествица, PG 88, 870

¹⁸ Лествица, PG 88, 989

¹⁹ Лествица, PG 88, 1018

²⁰ Лествица, PG 88, 658

²¹ Лествица, PG 88, 1135

²² Лествица, PG 88, 808

²³ Лествица, PG 88, 816

²⁴ Лествица, PG 88, 1115

²⁵ Лествица, PG 88, 981

²⁶ Лествица, PG 88, 1129

Говорити о антропологији св. Јована Лествичника немогуће је а не споменути његову психологију и етику, будући да се ове теме код њега преплићу.

У основи, криза идентитета претпоставља проблем дуализма²⁷ унутар човека, али не дуализма који је онтолошки по својој суштини, већ дуализма етичког. У та-

квој ситуацији пред човека су стављена питања на која треба да да одговор и сагласно томе одлуке које треба да донесе. Исход „избора“ (одлуке) коју криза идентитета носи са собом је увек неизвесан. Остати дуго неодлучан при доношењу одлуке ствар је непросвећене душе — како нас учи сам Лествичник.²⁸ Уколико такав избор није заснован на синергији Бога и човека, није искључена чињеница да се он може завршити очајањем, шизофренијом или чак самоубиством. Последице тако погрешног избора могу бити погубне за човеково спасење. **[Кад се ни сваки крштени не спашава — остало је боље да прећутим!...]**²⁹

²⁷ Опширније о том дуализму видети: Христо Јанарас, *Метафизика њела*, Беседа, Нови Сад 2005, 11.

²⁸ Уп. Лествица, PG 88, 1060

²⁹ Лествица, PG 88, 636

*

Криза идентитета је у Лествици непосредно повезана са одрицањем од света, беспристрашћем, туђиновањем, послушношћу, покајањем, плачем који доноси радост, безгневљем и кротошћу, стомакоугађањем, чедношћу и целомудреношћу, бдењем, гордошћу, кротошћу и простотом, смиреноумљем, расуђивањем, безмолвијем (умно-срдачном молитвом), молитвом, бестрашћем, љубављу; а посредно са злопамћењем, оговарањем, многоговорљивошћу и ћутањем, лажју, унијијем, среброљубљем, молитвом и саборним богослужењем, славољубљем, хулом и гневом.

Криза идентитета се, дакле, у Лествици манифестује на два начина, и сагласно томе могла би се сврстати у две категорије, у две групе. Прва би се тако односила на сва она места у Лествици где се отворено (експлицитно) говори о овој теми — и то је криза идентитета у ужем смислу речи, а друга на она места где се о њој говори са подразумевањем (имплицитно) — што представља једно шире схватање кризе идентитета. Тим редом оне ће и бити разматране овде:

Криза идентитета по св. Јовану Лествичнику (експлицитни описи)

Експлицитни описи кризе идентитета у Лествици најчешће су дати у персонификацији или алегорији (омиљеним Лествичниковим облицима изражавања) и, често су (опет непосредно или посредно) повезани са омиљеним и најуспелијим његовим поређењима — познатим старозаветним поређењима о јелену кога захвата жеђ³⁰ и изласку изабраног народа из египатског ропства.³¹

У првом случају, смисао и значење су свима добро познати: када се душа очисти од страсти, она попут јелена који жуди за извором воде не може да утоли своју жеђ за Богом: „Запази, о, душо пуна вере: када као јелен истреби звери [тј. страсти], душа [почиње да] жуди и гине за Господом, захваћена огњем љубави као отровом.“³²

Друго, такође препознатљиво поређење јесте оно које се односи на излазак Јевреја из Египта и оно гласи: „Свима нама што хоћемо да изађемо из Египта и побегнемо од фараона, безусловно је потребан неки Мојсије, посредник по Богу између нас и Бога, који би, ревносан у делању и сагледавању, за нас пружао руке к Богу, како бисмо под његовим вођством прешли море грехова и Амалика страсти натерали у бекство.“³³

Заједничко за оба јесте циљ, који, иако различит по садржају има исту функцију — потрагу за првобитним идентитетом и обожење „пале“ природе. Криза идентитета је увек праћена распадом ранијег идентитета и одрицањем од себе. О томе Лествичник говори у поуци о беспристрашћу, у делу о три одрицања: „Нико неће ући у небеску ложницу увенчан славом“ — говори он — „ако се не одрекне првим, и другим, и трећим одрицањем. Мислим на одрицање, прво, од свих ствари, људи родитеља; друго, од своје воље; и треће, од уображености која прати послушност.“³⁴ Три одрицања су, дакле: 1. од свега телесног, световног; 2. од своје воље, и 3. од себе (љубља) и гордости.

С тим у вези, у 26. поуци (О расуђивању), у одељку „О њревасходном расуђивању“ налази се, слободно можемо рећи, најпрецизнији опис кризе идентитета у Ле-

³⁰ Јелен се у Лествици спомиње чак пет пута, види: Лествица, 138, 161, 172, 199, 202.

³¹ У Лествици се реч Египат помиње више пута: 14, 20–21, 29, ; и као Мисир 152.

³² Лествица, PG 1156

³³ Лествица, PG 636

³⁴ Лествица, PG 657

ствици. Лествичник одмах на почетку говори о расуђивању као упознавању воље Божије: „Сви који хоће да упознају вољу Господњу, треба да најпре умру у самима себи.“³⁵ Израз „умрети у самој себи“³⁶ се, управо, односи на распад ранијег (огреховљеног!) идентитета. Колебати се и остати дуго неодлучан у свему томе, као што смо једном већ споменули— знак је душе која се двоуми око свог спасења, душе која је истовремено непросвећена и славољубива.³⁷ Вероватно је и то један од разлога зашто неки људи читајући Лествицу једноставно дођу до дела одакле не могу да наставе читање, одлажући га за неку згоднију прилику.

Можда и стога, тек предмет чуђења овог светитеља коме је посвећена четврта недеља Великог поста је несхватљивост наше жеље да чинимо грех, иако знамо да је то у супротности са вољом Божијом и са тим да у човеку нема зла или страсти по природи:³⁸ „Много ме чуди једна ствар у нама: зашто се ми лакше и брже приклањамо страстима, иако нам у остваривању врлина помаже и Бог свемогући, и анђели, и свети, а у супротном искључиво лукави демон! О томе нисам у стању, нити желим да говорим подробно.“³⁹

Синергија Бога и човека је зато нешто што се просто подразумева када говоримо о кризи идентитета. За најбољи доказ те тврдње нека нам послуже речи: „Нико од оних који су се научили чистоти, нека успех не сматра својом заслугом, будући да наша природа није способна да победи саму себе. Где природа претрпи пораз, препознаје се долазак Онога који је изнад природе. Ван сваког спора, мање одступа пред већим.“⁴⁰

[Заиста, чудило би ме да је ико успео да се избави од овог живог блата без помоћи другог. Такав, у крајњој линији, има посла са демонима.⁴¹]

*

Проблем кризе идентитета за Лествичника је дубљи него што се то на први поглед чини. Криза идентитета има и своју изразито онтолошку димензију⁴² (у смислу сједињења тела са душом). Сједињење душе са телом је, дакле, највећа тајна за Лествичника и то је најнепосреднији и најдубљи опис кризе идентитета у Лествици. Стога ћемо му и посветити највише простора: „На који начин и помоћу којег средства да вежем овога свог пријатеља [тј. тело], и како да му судим по угледу на остале страсти, ја не знам. Пре него што га вежем, оно се одвезује. И пре но што почнем да му судим, мирим се с њим. И пре но што почнем да га мучим, сажалим се на њега. Како да мрзим оно што по природи волим? Како да се избавим од онога с чиме сам везан за навек? Како да убијем оно што са мном треба да васкрсне? Како да начиним непропадљивим оно што је добило пропадљиву природу? Какав разлог да наведем ономе који ми може узвратити толиким природним разлозима?

³⁵ Лествица, РГ 1058

³⁶ Израз се односи и на одрицање од себе. Уп. и: „Ко је победио тело? Онај који је скрушио срце. А ко је скрушио срце? Онај који се *одрекао себе*. Јер, како да не буде скрушен човек у коме је умрла сопствена воља!“ — Лествица, РГ 902

³⁷ Уп. Лествица, РГ 1060

³⁸ Лествица, РГ 1028

³⁹ Лествица, РГ 1064

⁴⁰ Лествица, РГ 882

⁴¹ Мисли се: са демонима гордости.

⁴² Опширније о овој теми: Свилен Тутеков, ЗА СЪСТОЯНИЯТА НА ЧОВЕШКАТА ПРИРОДА СПОРЕД АСКЕТИЧЕСКОТО БОГОСЛОВИЕ НА СВ. ЙОАН ЛЕСТВИЧНИК, Црквене студије, Ниш, 2–2005, 33–51

Ако га свежем постом — кад осудим ближњег ја му се поново предајем. Ако га победим на тај начин што сам престао да осуђујем, када се погордим у срцу— оно ме поново обара. Оно ми је и сарадник и противник, и помоћник и супарник, и стражар и ухода. Када га мазим, оно ме напада. Ако га исцрпљујем — оно клоне. Ако га одмарам — оно се разузда. Ако га оптеретим — не подноси. Ако га злостављам — и сам се излажем опасности. Ако га упропастим — немам с киме да стичем врлине. Гадим га се — и грлим га. Каква је то тајна са мном? Какав је смисао оваквог мог устројства? Како сам ја самоме себи постао и непријатељ и пријатељ?!

Реци ми, реци ми, о, моја супруго, природо моја! Никога другог нећу да питам о ономе што је у вези с тобом. Како да останем неповређен од тебе? Како да избегнем природну опасност, када сам обећао Христу да ћу водити рат с тобом? Како да победим твоју тиранију, када сам добровољно решио да те силом савладам?

А тело, одговарајући својој души, рече: „Нећу ти рећи ништа што и ти сама не знаш, већ само оно што знамо обоје. Мој драги отац јесте самољубље. Узрок спољашњег распаљивања лежи у неговању тела, и уопште у одмарању, а узрок унутрашњих страсних осећаја налази се у претходном одмарању и успомени на почињена сладострасна дела. Зачета, рађам грехове. Рођени, они са своје стране рађају смрт кроз очајање. Ако упознаш моју и твоју очевидну и дубоку немоћ, ти си ми везао руке. Ако грло своје мучиш постом, везао си ми и ноге, да не могу корачати. Ако свему томе додаш и послушност, ослободио си се од мене. Ако стекнеш смирење, одсекао си ми главу.“⁴³

Управо овај цитат нам показује сву сложеност и загонетност људске душе коју је Лествичник тако прецизно описао, а шта је, како на једном месту истиче Владета Јеротић,⁴⁴ мирне душе могао да изговори један Шекспир или Достојевски, Паскал или Кјеркегор: „Како да убијем оно што са мном треба да васкрсне?“ — питање које на најбољи начин илуструје сву озбиљност и дубину Лествичникових речи да одговоре на ова питања може дати „само Онај који је душу с телом везао.“⁴⁵

Треба напоменути да за Лествичника тело није извор зла (али је оруђе зла) и било би, у том контексту, потпуно погрешно да се наведени одломак посматра у гностичком или месалијанском кључу, како и Јанарас одлично примећује⁴⁶. Џон Хрисавгис, такође, наставља у истом стилу.⁴⁷

Криза идентитета по св. Јовану Лествичнику (имплицитни описи)

Иако је понекад врло тешко подвући јасну црту између експлицитних и имплицитних описа у Лествици, у редовима који следе потрудићемо се да на што је могуће јаснији начин дамо анализу кризе идентитета. Овде се, као што је раније већ речено, мисли на она места у Лествици у којима се на не баш непосредан и директан начин говори о проблему кризе идентитета. Ту, свакако, највидније место заузимају описи које Лествичник користи када говори о разлозима одрицања од света.

⁴³ Лествица, РГ 902–904

⁴⁴ Владета Јеротић, наведено дело, 86.

⁴⁵ Лествица, РГ 1071

⁴⁶ „Изрази душа и тело нису оптерећени садржајем који им је подарила философија, тачније речено, они задржавају своје библијско значење. Душа означава човеково ја, његово биће, односно личност која је носилац образа Божијег. Тело је природа, материјална стварност која даје космичке димензије личности и омогућава учествовање човека у материјалној природи света.“; Христо Јанарас, наведено дело, 61.

⁴⁷ John Chryssavgis, John Climacus : from the Egyptian desert to the Sinaite mountain, London: Ashgate, 2004, 65–108.

Ако је тачно да ко није познао Бога, говори о Њему са нагађањем⁴⁸, онда, свакако, ни онај ко није познао себе говори исто то о самој себи. Према речима самог Лествичника ми треба стално да испитујемо себе: „Никада не треба да престанемо да испитујемо где се налазимо у односу на све страсти и врлине: у почетку, у средини или на крају.“⁴⁹ Такође треба стално, условно говорећи, да упоређујемо себе са осталим подвижницима.⁵⁰

Свети Јован Лествичник, у складу са традицијом, разликује три врсте подвижництва: подвижничество страха, награде и љубави — што, другим речима, представља три врсте односа са Богом: роб-господар (страх), затим најамник-послодавац (награда) и отац-син (љубав) — што нам на најбољи начин приказује разлоге одрицања од света а, посредно, и „симптоме“ кризе идентитета⁵¹.

Делимичан одговор на питање шта је криза идентитета у Лествици налазимо у 1. поглављу када Лествичник говори о разлозима одрицања од света и о монашком позиву уопште: „Сви они који су спремно одбацили оно што припада овом животу, свакако беху подстакнути [жељом] за будућим Царством, или обиљем грехова, или, пак, љубављу према Богу. Ако се ни једним од поменутих циљева нису руководили, њихово је напуштање света бесмислено. Само, и у том случају, добри наш Судија очекује да види какав ће бити крај њиховог животног пута.“⁵² Криза идентитета се у том контексту посматра као земљотрес [који руши сву непостојаност] старог „палог“ идентитета и ново изграђивање личности; она је продавање себе у ропство у замену за праву слободу,⁵³ добровољна смрт⁵⁴ и васкрсење на једном личном плану, бацање себе у огањ и силазак самог благодатног Огња у одају душе:⁵⁵ „Нека знају сви који приступају овом дивном, суровом и тескобном, али и лако подвигу, да су дошли да се баце у огањ — уколико само желе да се огањ духовни усели у њих.“⁵⁶

[Видео сам тројицу људи у исто време загледаних над собом и заокупљених сопственим идентитетом, те не пропустих прилику да их упитам ко су они уствари. — Првом име беше самовоља, другом самопоуздање, а трећем самоосуђивање.⁵⁷ Тако су се на једном месту могли видети подвижник страха, награде и љубави.]

⁴⁸ Уп. Лествица, РГ 1159

⁴⁹ Лествица, РГ 1030

⁵⁰ Уп. Лествица, РГ 968

⁵¹ Д. Богдановић у споменутој студији дубље анализира ову поделу: „Лествичник обзиром на побуде које су их довеле у монаштво разликује међу монасима три основна психолошка типа. Први тип је монаштву приступио зато што, незадовољан својим животом на овом свету, стањем и садржином своје егзистенције (најчешће заправо друштвене егзистенције) прижељкује царство небеско као личну корист, као битно побољшање и измену свог стања, као плату или, психолошки речено, компензацију за недостатке овоземаљског живота; за муку-блаженство, за оскудицу-обиље. Други тип је опредељен страхом. То је израз примитивне, ропске религиозности, али и потпуне опхрваности, осећањем грешности или кривице, тако да је читав живот и посебно читава аскеза тих људи обојена страхом у очекивању једне неизвесне и ужасне будућности као казне за своју грешност. Трећи тип је покренут љубављу. То је најснажнији импулс, емоција која потпуно одређује човеково понашање у чежњи да се постигне јединство са бићем Бога.“; в. Д. Богдановић, 107.

⁵² Лествица, РГ 635

⁵³ Криза идентитета је у Лествичниковом систему акт воље у којем само привидно губимо (или губимо привидно?!).

⁵⁴ Jonathan Zecher, *The role of death in The Ladder of Divine ascent and the Greek ascetic tradition*, Oxford University press, Oxford 2015, 182.

⁵⁵ Уп. Лествица, РГ 1138

⁵⁶ Лествица, РГ 635

⁵⁷ Прво је страст, друго (н)и добро (н)и лоше, а треће је свепогодно!

*

На трновитом путу кризе идентитета монахе вреба само једна заблуда: самовоља. Зато је овај Нови Веселеило послушности и могао да каже: „Жалац и терет за смиреног монаха јесте самопоуздање, као што је за гордог — да усваја мишљења других људи.“⁵⁸ Криза идентитета нарочито стоји у тесној вези са врлином којој Лествичник посвећује највише простора: послушношћу: „Јер, послушност је неверовање себи у свакоме добру, до краја живота,⁵⁹ стога се преварише они који су, уздајући се у своје сопствене снаге, мислили да им никакав вођа није потребан.“⁶⁰ Отуда потпуно предавање себе духовном оцу који је, уствари, „персонификовано предање“⁶¹ и који представља неку врсту савести за монахе. Послушност је, дакле, нека врста превенције против заблуда које са собом носи криза идентитета.

Да криза идентитета није и не треба да буде проста имитација другог, Лествичник нам показује на следећем примеру: „Видео сам неискусног ученика како се пред неким људима хвали врлинама свога учитеља. Мислећи да туђом славом постане и сам славан, изложио се срамоти када му сви рекоше: „Па, како да једно тако плодно дрво има на себи једну тако јалову грану?!“⁶²

Лествица је један изразито педагошки спис — спис који има задатак да поучи, научи, васпита. Отуда, сви описи у њој имају овакав задатак и функцију, ма колико то на први поглед деловало претерано. Из тог разлога, врло важна чињеница за Лествичника јесте то да „Бог није створио, ни саздао зло. Стога су“ — говори он даље — „у заблуди извесни људи који тврде да су неке страсти у људској души природне. Они не знају да смо ми природна својства душе претворили у страсти.“⁶³ Отуда и стицање бестрашћа може да се схвати као враћање душе у чистоту. Ако је, у том смислу, тачна тврдња да је бестрашће „савршено богопознање“⁶⁴ онда то истовремено имплицира да је оно и савршено себепознање:

[Ко познаје Бога тај је раније већ спознао себе, а ко мисли да познаје себе, а нема Бога — тај је још далеко од (истинског) себепознања.

И још: ко мисли да познаје себе, а и даље је обузет страстима, личи на урођеника који не зна ни своје име. А ко се удостојио да позна Бога, тај и језике говори.⁶⁵]

Закључак

За Св. Јована Лествичника нема „пречице“ до Бога. До Бога се по њему долази поступно, узрастањем (отуда симболички назив и сама идеја дела)⁶⁶. Према томе, нема, савременим језиком речено, неког „лифта“ тако својственог савременом човеку и његовом погледу на свет. По Лествичнику, човек свој идентитет налази у

⁵⁸ Лествица, РГ 1000

⁵⁹ Лествица, РГ 680

⁶⁰ Лествица, РГ 636

⁶¹ Израз је Димитрија Богдановића, види: наведено дело, 67.

⁶² Лествица, РГ 714

⁶³ Лествица, РГ 1068

⁶⁴ Уп. Лествица, РГ 1168

⁶⁵ Алузија на једно поређење из Лествице, а односи се на дар говорења језика дат апостолима на Педесетници.

⁶⁶ О композицији Лествице и антропологији која произилази из ње видети следећу студију: John Chryssavgis, *Ascent to Heaven, the theology of the human person according to Saint John of the Ladder*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Mass, 1989.

Богу, по чијем је лику и створен. Процес развијања личности дугачак је и непредвидљив, а проблем кризе идентитета је, свакако, један од показатеља исправности те тезе. (Само)посматрање, следствено томе, представља основну дужност монаха и кључни је елемент за разумевање Лествичникове психологије.

Питање кризе идентитета вероватно је једна од оних ствари које су Лествицу чиниле тако актуелном кроз историју Цркве и које је чине најчитанијим духовним штивом целокупног хришћанског света одмах након Св. Писма и најцитиранијом књигом након исте. У том смислу, са поузданошћу можемо констатовати да време Лествице тек долази, као што нам пророчки говори епископ Порфирије (Перић): „Лествица је својом проблематиком актуелна и данас, у најмању руку исто онолико, колико је била актуелна и у време када је писана. Она ће својом проблематиком бити актуелна вероватно до краја историје и до краја света.“⁶⁷

[Не варајмо се: нећемо се ослободити од духовног фараона, нити ћемо угледати Бога у купини уколико претходно не убијемо оног мисленог Мисирца (који у нама живи)! „Онај ко се с тим противником бори смиреноумљем и безгневљем — [личи] на човека који је свог непријатеља убио и сакрио у песак (уп. Изл.2,12). Под песком подразумевај смирење. Из њега не ниче храна за страсти, јер је прах и пепео.“⁶⁸]

Коришћена литература

- Бакић Никола, *Патологија зла и феноменологија свейости у Лествичниковом систему психологије*, часопис УЛАЗНИЦА, Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин 2006.
- Богдановић Димитрије, *Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности*, Византолошки институт, Београд 1968.
- Chryssavgis John, John Climacus : from the Egyptian desert to the Sinaite mountain, London: Ashgate, 2004.
- Chryssavgis John, *Ascent to Heaven, the theology of the human person according to Saint John of the Ladder*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Mass, 1989.
- Farris Joshua R., Charles Taliaferro, *The Ashgate Research Companion to Theological Anthropology*, Ashgate Publishing press, Farnham, 2015.
- Јеротић Владета, *Учење св. Јована Лествичника и наше време*, Арс Либри, Београд 1996.
- Јеротић Владета, *ЧОВЕК И ЊЕГОВ ИДЕНТИТЕТ*, Интернет верзија на сајту: <http://www.rastko.org.yu/rastko/delo/11968>
- Јанарас Христо, *Метафизика тела*, Беседа, Нови Сад 2005.
- Kordochkin Andrey, , *John Climacus and the spiritual tradition of the IV-VII centuries*, Durham University, 2003. <http://etheses.dur.ac.uk/3654/>
- Корнаракис Јован, *ЉУДСКИ ВАПАЈ ...прег сијамским браћом...!*, у *Лечење душе у Православној Цркви (духовне и душевне болести, од неурозе до депресије)*, Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке, Београд 2014.
- Ларше Жан Клод, *Духовно учење Лествице Св. Јована Лествичника, Пућ, Истина, Живой*, Центар за црквене студије, Ниш 2003.
- Поповић Архимандрит Др. Јустин, *ЖИТИЈА СВЕТИХ за месец март*, Манастир Ђелије, Ваљево 1991.
- Поповић Архимандрит Др. Јустин, *СВЕТОСАВЉЕ као философија живоја*, Манастир Ђелије, Ваљево 1993.

⁶⁷ Владика Порфирије Перић, промоција књиге „Учење светог Јована Лествичника и наше време“, Нови Сад, 1997.

⁶⁸ Уп. Лествица, РГ 882

Rašić Dunja, *Savršeni čovek u literarnom opusu Jovana Lestvičnika i Ibn Arabija*, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2015; електронска верзија доступна на: <http://www.centarkom.rs/wp-content/uploads/2015/05/Savr%C5%A1eni-%C4%8Dovek-u-literarnom-opusu-Jovana-Lestvi%C4%8Dnika-i-Ibn-Arabija.pdf>

Св. Григорије из Нисе, Немесије Емески, Митрополит Јеротеј Влахос, Георгије Манзаридис, Архимандрит Кипријан Керн, *Госїоде, ко је човек*, Образ светачки, Београд 2003.

Св. Јован Лествичник, *Лестївица*, Манастир Хиландар 2000.

Zecher Jonathan, *The role of death in The Ladder of Divine ascent and the Greek ascetic tradition*, Oxford University press, Oxford 2015.